

Tomasz Demidowicz

"Miejskie społeczności lokalne w Lubelskiem 1795-1918", red. A. Kopruckowniak, Lublin 2000 : [recenzja]

Radzyński Rocznik Humanistyczny 1, 210-215

2001

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Miejskie społeczności lokalne w Lubelskiem 1795-1918, Red. A. Kopruckowniak, Wydawnictwo Lubelskie Towarzystwo Naukowe, Lublin 2000, ss. 430, tab. 116, aneksy 3

W ramach serii *Lublin i Lubelskie w dobie porzbirowej* ukazał się drugi tom zbioru studiów zatytułowany : *Miejskie społeczności lokalne w Lubelskiem 1795-1918* pod red. A. Kopruckowniaka. Podjęta została w tym opracowaniu próba przybliżenia dziejów wybranych miejskich i małomiasteczkowych społeczności lokalnych w okresie zaborów w Lubelskiem. Inicjatywa red. tomu A. Kopruckowniaka zaprezentowania tego typu problematyki wypełnia lukę w dotychczasowych badaniach nad dziejami regionu lubelskiego. Odślania nie tylko koloryt społeczności zamieszkujących Lubelskie w czasach trudnych, ale bardzo zmiennych. Dostarcza niezbędnej wiedzy o miastach i miasteczkach, ich organizacji, stosunkach gospodarczych, społecznych i religijnych istniejących w czasach nowożytnych. Jednocześnie całość treści zbioru studiów udowadnia, że zjawisko społeczności lokalnych to ważna kwestia dla zrozumienia ciągłości dziejów nie tylko poszczególnych ośrodków osadniczych, ale specyfiki regionu jakim jest Lubelskie. Recenzowany zbiór studiów otwiera obszernie i bogate w treści studium przekrojowe o charakterze ogólnym głównego pomysłodawcy wydawnictwa A. Kopruckowniaka pt.: *Obraz miasteczek lubelskich 1795-1915* (s.9-40). Uznać je należy za wprowadzenie do niezwykle ciekawej problematyki. Uwzględniając dotychczasowy dorobek historiografii polskiej autor wskazał na specyfikę miast i miasteczek lubelskich XIX i początków XX w. jeśli chodzi o charakter zabudowy i ludność je zamieszkującą. Podobnie jak większość miast i miasteczek Podlasia były ośrodkami miejskimi

o niskiej drewnianej zabudowie z zachowanym w centrum rynkiem. Ze względu na zatrudnienie ludności w niej mieszkającej przypominały osady wiejskie o charakterze rolniczo-handlowym z wyraźnie wyróżniającą się wyglądem i zajęciami grupą ludności żydowskiej. Owa ludność religii mojżeszowej, często stanowiąca 80% ogółu mieszkańców małego miasta czy miasteczka w Lubelskiem, stanowiła jego odmienność, niepowtarzalność. Portret ogólny miast i miasteczek regionu lubelskiego czasów zaborów naszkicowany w tym studium na dalszych stronach zbioru potwierdzony został w dwunastu odrębnych pracach, poświęconych wybranym miastom i miasteczkom skreślonych często przez autorów stawiających pierwsze kroki na polu naukowym, reprezentujących środowisko historyków Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie. Wszystkie niemal studia odnoszą się do strony gospodarczo-społecznej i wyznaniowej miast i miasteczek regionu lubelskiego, często mających za sobą piękną i długą historię staropolską. Znajdujemy także prace poświęcone wyłącznie określonym dziedzinom życia starych ośrodków miejskich, chociażby szkolnictwu. Jeszcze inne akcentują stronę prawną statusu omawianych miast i miasteczek czy przybliżają w złożonych uwarunkowaniach politycznych funkcjonowanie władz miejskich. Stąd można podjąć próbę wydzielenia kilku rodzajów studiów ze względu na zwartą treść. Stanowi gospodarczo-społecznemu, aktywności mieszkańców i zmianom demograficznym, czasem I wojny światowej poświęcają swoje studia o miastach i miasteczkach, o Wąwolnicy S. Wiśniewski (s. 41-63), Opolu Lubelskim B. Mikulec (s. 107-130), Puchaczowie A. Hucz (s. 131-175), Hrubieszowie J. Nowak (s.177-197), Markuszowie R. Oleszek (s. 199-232), Krasnymstawie J. Kulbaka (s. 233-250), Izbicy K. Kowalczyk (s. 251-277) i o Biłgoraju D. Skakuj (s. 379-397). W każdym z tych studiów w oparciu o nowe materiały archiwalne zarysowane

zostały portrety wspomnianych miast i miasteczek lubelskich. Wydobyty został koloryt i specyfika wymienionych miejscowości regionu. Ukazane zostały społeczności zamieszkujące je w całej swej złożoności religijnej, narodowej i kulturalnej. W sposób wyrazisty w każdym ze studiów położony został akcent na zmiany demograficzne, które dotknęły każdy z omawianych ośrodków miejskich oraz na różnorodne formy koegzystencji różniących się między sobą społeczności zamieszkujących jeden organizm miejski. Nie zawsze współzycie było harmonijne, zdarzały się sprawy sporne, chociażby sprawa cmentarza dla Mariawitów w Markuszowie. Potwierdzona została w każdym ze studiów teza o przyspieszonych zmianach i wzmożonej aktywności mieszkańców tych miast i miasteczek na różnych polach w początkach XIX w. Słusznie też autorzy zwrócili uwagę na statusy prawne poszczególnych ośrodków miejskich. Na silną zależność rozwoju cywilizacyjnego każdego z miast i miasteczek od statusu prawnego formalnego i rzeczywistego i od faktu, czy było siedzibą władz administracyjnych, czy garnizonu wojskowego. W uwarunkowaniach politycznych, gospodarczych i społecznych okresu zaborów szanse na przetrwanie jako miasta i rozwój miały te ośrodki miejskie, które były np. siedzibami władz powiatowych. Przykładem pozytywnego wpływu na rozwój miasta ze względu na te okoliczności są prezentowane w tym zbiorze studiów losy Krasnegostawu. Liczba miast, które mogły korzystać w regionie lubelskim ze statusu miasta powiatowego była ograniczona. Funkcjonowanie zdecydowanej większości mniejszych lub większych ośrodków miejskich uwarunkowane było nie tylko położeniem i istniejącym potencjałem, ale w jakiejś mierze zależało od władz miejskich. Po przez pryzmat dziejów urzędu burmistrza najważniejsze problemy Krasnobrodu przybliżone zostały przez H. Bałabucha (s. 65-90), Zaklikowa zaś przez M. Mądziaka (s. 91-106). W jeszcze innym studium działalność władz Izbiicy przypomniał K.

Kowalczyk (s. 251-277). Lektura treści tych prac przekonała, że urząd burmistrza był w tym okresie trudny do sprawowania. Kompetencje ograniczone w niezwykle scentralizowanej strukturze władz zaborczych, a wpływ mieszkańców, a nawet właścicieli miast i miasteczek znikomy. Burmistrzowie wspomnianych ośrodków miejskich podobnie, jak innych w Królestwie Polskim, rzadko utożsamiający się z lokalnymi społecznościami, mieli problemy z urzędowaniem. Miał ten fakt wpływ na wypełnianie przez urząd burmistrza roli gospodarza. Monotematyczny charakter w recenzowanym zbiorze noszą dwie prace odnoszące się do problematyki szkolnictwa elementarnego. Sytuację szkoły elementarnej we Frampolu po stłumieniu powstania styczniowego 1863 r. omawia A. Okoń (s. 279-321), a podobnej szkoły w Goraju M. Róg (s. 323-341). Autorki na przykładzie wspomnianych szkół scharakteryzowały podstawowe problemy szkolnictwa elementarnego w Królestwie Polskim w dobie natężonej polityki rusyfikacji i unifikacji prowadzonych przez władze carskie. Realna pozycja szkoły w danym środowisku zależała od indywidualności nauczyciela, współpracy ze środowiskiem wreszcie świadomości tego ostatniego co do potrzeby posyłania dzieci do szkół i łożenia pewnych sum na jej utrzymanie. Nie było w tym czasie to wszystko tak oczywiste, gdy szkoła była jawnym antypolskim narzędziem caratu.

Ogólny charakter noszą natomiast dwa dalsze studia zamieszczone w tym zbiorze. Dopełniają one szczegółowe „portrety” miast czy szkół. Pierwszą z tego typu prac będącą próbą zarysu jest praca K. Zielińskiego na temat sytuacji prawnej i finansowej żydowskich gmin wyznaniowych na Lubelszczyźnie w latach 1910-1918 (s. 343-377). Odnosi się to do aspektów prawnych i ekonomicznych funkcjonowania żydowskich gmin wyznaniowych stanowiących centrum życia każdej społeczności żydowskiej. Na przykładzie działalności szeregu gmin żydowskich w regionie lubelskim w interesujący sposób

naszkicowana została instytucja rabina. Oddany został czas budzenia się ruchów syjonistycznego i socjalistycznego i ich wpływ na życie gmin żydowskich w trudnym i zmiennym okresie. Zgodzić się należy z poglądem wyrażonym w tej pracy, że zmiany jakie zachodziły w latach 1910-1918 w życiu społeczności żydowskiej miast i miasteczek nie tylko Lubelskiego naruszały od stuleci istniejący schemat życia. Ważnym posunięciem autora było też dołączenie aneksu stanowiącego wykaz obsad personalnych rabinów i podrabinów okręgów-domów bożniczych w Lubelskiem z lat 1910-1919. Drugą z tego typu prac, odnoszących się do całego obszaru regionu lubelskiego w interesującym nas kontekście, a zamykającym całość zbioru, jest artykuł P. Bednarza (s. 399-427). W oparciu o relacje Szwajcara Edmunda Privata, dziennikarza francuskiego czasopisma „Le Temps”, przypomina on sytuację Lubelskiego jaka zaistniała w wyniku działań wojennych wiosną 1915 r. Był ten dziennikarz jednym z pierwszych świadków, który naocznie przekonał się o okropnościach wojny. Przekazując korespondencje do Paryża ze swoich podróży dostarczył mnóstwa informacji nie tylko o zniszczeniach wojennych jakiego doświadczyły wsie, miasta i miasteczka regionu lubelskiego, ale też przekazał pozytywny obraz mieszkańców skrawka ziemi polskiej. W jego relacjach spotykamy sporo informacji o wyglądzie Zamościa, Krasnegostawu, ale też wsi leżących na obszarze Rostocza Środkowego. Dopelniając obraz wiedzy o regionie w czasie szczególnym, bo w czasie wojny.

Zbiór studiów o miastach i miasteczkach regionu lubelskiego lat 1795-1918 stanowi ciekawe dopełnienie czasów lat zaborów, lokalnych społeczności, ich życia i problemów. Poszczególne studia przynoszą liczne przykłady aktywności społecznej, odślaniają liderów, unaoczniają rolę religii, zwyczajów i obyczajów. Nie zawsze jednakże autorzy zamykają

swoje prace próbami podsumowania. Konstrukcję całości zbioru, kolejność uszeregowania studiów należy uznać za trafne i przemyślane. Wartość poszczególnych studiów, jak też całości, podnoszą dane statystyczne, aneksy pełne nowych nieznanych dotychczas informacji o poszczególnych ośrodkach miejskich Lubelskiego. Nie obniżają walorów poznawczych i faktograficznych pewne techniczne potknięcia. Pozycja wydawnicza w postaci zbioru studiów o miastach i miasteczkach Lubelskiego powinna koniecznie wzbogacić biblioteki tego regionu.

Tomasz Demidowicz (Biała Podlaska)